

ДІЇ ЗБРОЙНИХ СИЛ ООН НА ПЕРШОМУ ЕТАПІ МИРОТВОРЧОЇ

ОПЕРАЦІЇ ПА КІПРІ (1964 р.)

8 серпня 1964 р. укріплені позиції миротворців на висоті Мансур біля Тілірії були одночасно обстріляні військами обох ворогуючих кіпрських громад. В розпал міжетнічного конфлікту на Кіпрі «блакитні шоломи» зробили вчинок, який назавжди залишив сумнів у світової громадськості в ефективності миротворчих операцій. Міжнародний контингент покинув свої укріплення за декілька годин, неспроможний навіть провести безпечну евакуацію жінок та дітей з вогнища конфлікту¹. Ця незначна за своїм масштабом подія мала резонанс і поставила питання щодо доцільності використання Радою Безпеки збройних сил та спроможності ООН вирішувати конфлікти силовими засобами.

Одним з самих дискусійних питань в історії Організації Об'єднаних Націй залишається проблема, пов'язана з роллю миротворчих операцій в міжнародних відносинах «холодної війни». В силу своєї довготривалості та функціональної різноманітності операція ООН на Кіпрі з 1964 р. по сьогоднішня стала показовою для багатьох дослідників та міжнародних аналітиків. Особливу дослідницьку цінність представляє початковий етап діяльності Збройних сил ООН по підтриманню миру на Кіпрі (далі - ЗСООНК) в 1964 р. Ця місія детально розглядалась радянськими спеціалістами з міжнародного права. Е. С. Кривчикова² В. С. Семьонов³ Н. І. Дороніна⁴ в працях, присвячених окремим проблемам ООН, приділяли увагу миротворчості на Кіпрі. Дослідники, які спеціалізувались з історії Кіпру також вивчали основні риси цієї операції. Л. Н. Анісімов⁵ у своїй монографії надав розгорнутий аналіз структури ЗСООНК з моменту їх створення в 1964 р. до 1986 р. В. Н. Ковальов⁶ та М. М. Оманідзе⁷ присвятили дослідження юридичним та політичним аспектам діяльності ООН на острові. Сучасні російські вчені І. В. Вахітов⁸ та О. М. Бредихін⁹, так само як і українські - В.С. Бруз¹⁰ та О. В. Троніна¹¹, досліджують різні проблеми Кіпру в тому числі миротворчу діяльність ООН. Західні вчені, такі як А. Джеймс¹², М. Харботтл¹³ Д. Феофілакт¹⁴ А. Газіоглу¹⁵ О. Ертуг¹⁶ та інші в своїх роботах розглядали питання кіпрської проблеми в контексті миротворчості ООН.

Незважаючи на велику кількість відповідних досліджень ця тематика містить багато невирішених моментів. Дискусійними та маловивченими аспектами є питання щодо позитивних та негативних результатів, які були досягнуті ЗСООНК під час першого року перебування в зоні конфлікту. Тому аналіз цієї проблеми дає можливість краще зрозуміти ступень ефективності ООН в сучасному світі, коли Організація знаходиться перед вибором шляху свого реформування.

Низка етнічних, політичних, конституційних та міжнародних протиріч в 1963 р. призвела до відкритого збройного конфлікту між представниками етнічних громад Кіпру. За рік конфронтація переросла в такі масштаби, що виникла необхідність втручання світової громадськості. В березні 1964 р. країни-члени Ради Безпеки за участю представників урядів Греції, Туреччини та Кіпру, розробили механізм функціонування майбутніх міжнародних миротворчих сил, які мали контролювати ситуацію на острові. Результатом їх праці стала резолюція ООН за номером 186, в якій були закладені основні принципи та методи дій майбутніх миротворчих контингентів на острові. В резолюції головною метою визначався намір «прикласти усі зусилля для запобігання поновлення зіткнень і, при необхідності, сприяти підтримці і відновленню закону і порядку і поверненню до нормальних умов»¹⁷.

Резолюція не могла бути керівним документом, так як містила дуже стислі та просторі рекомендації по застосуванню збройних сил. Тому Генеральний секретар опублікував спеціальне пояснення, в якому розглянув можливі шляхи застосування ЗСООНК та узагальнив їх керівні принципи. Засоби миротворчої діяльності були визначені в розміщенні постів на дорогах, контролі над роззброєнням сторін, створенні «зелених зон» для утримання общин від збройних нападів одна на одну¹⁸.

25 березня 1964 р. уряд Кіпру ратифікував Резолюцію 186. З цього моменту почалося формування ЗСООНК. Свої контингенти для міжнародних збройних сил надали Австрія, Австралія, Канада, Данія, Фінляндія, Ірландія, Швеція, Великобританія і Нова Зеландія. ЗСООНК почали функціонувати з 27 березня 1964 р., коли був призначений їх командуючий генерал-лейтенант П. С. Пані (Індія).

Збройним силам Греції та Туреччини, розташованим на Кіпрі згідно домовленостям про гарантії безпеки острова від 1959 р., було запропоновано ввійти під командування ЗСООНК¹⁹. Греція виявила до цього проекту Ради Безпеки певний інтерес, Туреччина ж його повністю проігнорувала. Тому грецька сторона також відмовилася від цієї пропозиції. Отже, ООН не домоглася підтримки з боку країн-гарантів та безпосередніх учасників конфлікту. Таким чином, з перших днів перебування «блакитних шоломів» за місцем призначення вже виникли суттєві проблеми у відношеннях з конфліктуючими сторонами.

Присутність військовослужбовців з Великобританії в складі ЗСООНК викликала негативну реакцію місцевого населення. Тому англомовні контингенти в миротворчих військах на Кіпрі зустріли дуже негативне ставлення до себе з боку греків-кіпріотів, які ненавиділи англійців за колоніальне минуле острова. Генеральний секретар ООН неодноразово підкреслював, що британський контингент у складі ЗСООНК мав зовсім інші повноваження, аніж збройні сили Великобританії, які контролювали військові бази острова²⁰. Але ворожість місцевого населення змушувала англомовних представників постійно підкреслювати своє неанглійське

громадянство. Так, канадці відзначали усі свої машини «кленовими листками», хоча це суперечило принципам «блакитних шоломів», проте дозволяло їм бути присутніми у тих районах, куди англійців не пускали. Через те, що англійські транспортні засоби не пропускали на кіпрських дорогах, фінський контингент відмовився від англійських машин і контролював великі території спеціальними велосипедними загонами²¹.

В основу функціонування ЗСООНК була закладена тактика інтерпозиції, яка представляла собою вклинювання між воюючими сторонами та утримання таких позицій. При цьому ЗСООНК не мали права відкривати вогонь першими, а застосовували принцип самооборони. Острів був розділений військами ООН на так звані "зелені зони". Контингенти розміщалися за національною ознакою у визначеному адміністративному регіоні і виконували поставлені перед ними задачі, а також патрулювали кордони своїх зон. У випадку перестрілки, мобільні частини вклинювалися між конфліктуючими сторонами і перешкоджали подальшій ескалації бойових дій. В своїй зоні відповідний контингент мав право вільно пересуватися, встановлювати патрулі на особливо важливих пунктах і допомагати місцевій поліції.

Були оговорені місця, закриті для «блакитних шоломів». Ці зони склалися з 23 районів вздовж узбережжя Кіпру загальною площею в 45 кв. миль (біля 72 кв. км). Крім цього, представники ЗСООНК не були допущені в портові доки міста Лімасол. Це стало підставою для Генерального секретаря висунути версію щодо поставок Грецією через даний порт зброї грецькій громаді²² Турецька сторона дотримувалась тієї ж самої думки²³.

Укріплені позиції в районах деяких селищ Кіпру становили окрему проблему для миротворчих контингентів при проведенні операції по припиненню вогню. Жодна з громад не погодилась демонтувати свої оборонні споруди, а будь-які спроби зруйнувати їх силами ЗСООНК закінчувались опором з боку обох конфліктуючих сторін²⁴, в таких складних умовах міжнародні контингенти почали виконувати першорядні практичні цілі: зв'язок з кіпрською поліцією; супровід кіпрських патрулів, що перевіряють транспортні засоби; організацію поліцейських кордонів ООН у районах особливої напруги; розслідування інцидентів між греками і турками на Кіпрі; проведення розслідування в особливих випадках, пов'язаних з вибухами, одиночними вбивствами та перестрілками²⁵.

ЗСООНК не мали у своєму розпорядженні достатніх засобів для примусових акцій. Застосування сили полягало в руйнуванні укріплень, траншей, кулеметних гнізд. Цим займалися мобільні загони, інші частини забезпечували збройне підкріплення і прикриття. До того ж встановлювалися патрулі на дорогах. Метою цих патрулів було запобігання контрабанди зброї. «Блакитні шоломи» також контролювали електро- і водопостачання, проводили операції по забезпеченню житлом, продуктами і медичною допомогою²⁶.

4 квітня в районі Тілірія, а потім 22 квітня біля Айос та Теодорос вибух

нули серйозні інциденти, в епіцентрі яких опинились миротворці, з 25 по 29 число того ж місяця тривали бої північніше Нікосії. При спробі втрутитись в цю сутичку загинуло декілька військових зі складу ЗСООНК²⁷.

8 липні 1964 р. в турецькій громаді острова, за підрахунками спеціалістів ООН, нараховувалося біля 10 тис. озброєних людей²⁸. Дуже складною була проблема, пов'язана з контрабандою зброї, як з боку Греції, так і з боку Туреччини. ЗСООНК намагалися перекрити канали її постачання, але цілком припинити надходження зброї на острів вони не могли.

Великий інцидент, який мали вирішити ЗСООНК, відбувся на початку липня в Киренії. Приводом інциденту стала заява начальника поліції Кіпру про те, що турецьке селище Амбеліна буде патрулюватися греками-кіпріотами. Така заява викликала протест турецької сторони. Навколо села з'явилися барикади. Греки підвели до села гармати, бронеавтомобілі та 200 чол. з національної гвардії. Готувався штурм села. Представники ЗСООНК вчасно втрутилися. Завдяки їх посередництву переговори призвели до того, що турецькі солдати вийшли із села, а грецькі - не ввійшли. Таким чином, сторони прийшли до тимчасової згоди.

Всього за період з 9 липня по 8 вересня в районах Нікозія, Пафос, Лімасол, Варнака та Фамагуста відбулося 289 інцидентів, пов'язаних з перестрілками і 47 інцидентів, викликаних вибухами. Дуже гострою була криза в районі Тілірія. З 5 по 8 серпня у перестрілках між громадами в Тілірії використовувались міномети і, навіть, пускові установки для реактивних снарядів. 6-й загін національної гвардії Кіпру атакував позиції турків-кіпріотів. Загін національної гвардії нараховував 2 тис. чол. і був озброєний шістьма 94-мм гарматами і бронетехнікою²⁹. Грецька сторона пояснювала це тим, що 5 серпня був вбитий грек-кіпріот зі складу національної гвардії, ще троє отримали поранення в результаті інтенсивного вогню з боку турецьких заколотників, які просунулись вперед і під прикриттям мінометного вогню зайняли укріплені позиції³⁰. Турецька сторона в усьому звинуватила греків-кіпріотів і назвала їх дії "злочином проти людства", наголосивши на масових вбивствах турецького населення³¹.

Переконана у своїй правоті, Туреччина перейшла до активних дій на острові. 7 серпня 4 турецьких винищувачів типу F-100 провели демонстрацію сили. У територіальних водах острова літаки розрядили весь свій боезапас у море. 8 серпня турецькі літаки атакували греко-кіпрські війська біля населених пунктів Поліс, Коккіна і Като-Піргос. Біля Ксерокса був потоплений грецький катер, у результаті чого 5 чол. було вбито і 13 поранено. Був збитий один турецький літак. Ввечері того ж дня Туреччина нанесла авіаудар по ряду грецьких селищ. Греки-кіпріоти втратили 53 чол. і ще 125 чол. було поранено.

9 серпня військові літаки Туреччини продовжували наносити авіаудари по всьому північно-східному Кіпру. Був розбомблений госпіталь, в результаті чого загинуло 500 чол.³² Того ж дня в 13 годин 50 хвилин президент Макаріос попередив турецький уряд, що в разі продовження

авіанальотів, турецькі поселення на території Кіпру будуть атаковані без попередження.

На надзвичайному засіданні Ради Безпеки 9 серпня 1964 р. були виділені особливо небезпечні зони. У їх число увійшли: плацдарм поблизу Коккіни (близько 500 турецьких бійців), береговий плацдарм біля Лимни-гісії (біля 200 турецьких бійців), пригород Лефка (8 тис. озброєних гурків) і Нікозія. На них пропонувалося зосередити максимальну увагу³³. В ході роботи сесії була прийнята резолюція 193(1964), в якій уряди Кіпру та Туреччини дійшли згоди щодо остаточного припинення вогню³⁴.

Але 10 серпня 1964 р. відбувся ще один інцидент. Грецький представник в ООН Біціос заявив, що над територією Кіпру після підписання резолюції від 9 серпня про припинення вогню, з'явилися два турецьких літака-розвідника RF-84F, що було прямим порушенням міжнародного права³⁵. Туреччина пояснила це різницею в часі між Нью-Йорком і Анкарою і ще раз підкреслила, що непогано б роззброїти Грецію і Кіпр³⁶.

На 15 серпня 1964 р. обстановка трохи розрядилась, тому що по всій території Кіпру фіксувалися тільки одиничні постріли. Головним чином інциденти були односторонніми та випадковими. Так, 14 серпня був зроблений один постріл. Куля розбила вікно в готелі "Корнаро", де розташовувався командний пункт датської роти. В районі дислокації датського контингенту була оголошена тревога. Але при з'ясуванні обставин винуватці події пояснили інцидент тим, що постріл відбувся при розрядженні зброї³⁷. Такі випадки часто траплялись. Було дуже важко виокремити випадкові постріли від одиночних навмисних нападів.

До червня 1964 р. на Кіпрі в складі ЗСООНК знаходилося 6411 військовослужбовців, а на середину літа проявилась тенденція до регулярного їх скорочення. Це було пов'язано з фінансовою стороною питання. Перший тримісячний термін перебування миротворців на острові обійшовся в 5.430.000 дол. США, а потім сума склала 7.300.000 дол. США³⁸. Майже незмінним залишався склад цивільної поліції. Це можна пояснити тим, що поліція в складі міжнародних контингентів була нечисленною і виконувала лише допоміжні функції.

Отже, первісні задачі, покладені в основу функціонування ЗСООНК ставили міжнародні контингенти в залежність від обставин на Кіпрі. Вже сама юридична основа присутності «блакитних шоломів» на острові обмежувала миротворців в своїх діях, відводячи їм роль допоміжних загонів, що ліквідували наслідки збройної сутички. Невелика кількість миротворчих контингентів та їх легке озброєння не давали їм можливість здійснювати примусові акції і в більшості випадків події в конфліктній зоні розвивались самі по собі, ігноруючи будь-яку присутність «блакитних шоломів». Таким чином, можна констатувати, що із задачами «встановити та контролювати повне припинення вогню на острові» ЗСООНК справитись навіть теоретично не могли. Але ті реальні задачі, які вони виконували на острові, повністю співпадали з практичними цілями, що ста-

вив перед ними Генеральний секретар. Тематика миротворчих операцій ООН

взагалі та місії ЗСООНК зокрема залишається малодослідженим та дискусійним питанням, тому має перспективу подальшого наукового дослідження.

Примітки:

1. *Документ S/5950. Доклад Генерального секретаря об операциях Вооружённых сил Объединённых Наций по поддержанию мира на Кипре // Совет Безопасности. Официальные отчёты. 20 год. Дополнения за апрель, май и июнь 1964 года. - Н.-Й.. ООН. 1964. - С. 164.*
2. *Кривчикова Э. С. Вооружённые силы ООН. - М., 1965.*
3. *Семёнов В. С. Вооружённые силы ООН. Практика применения. - М., 1976.*
4. *Доронина Н. Н. Международный конфликт. О буржуазных теориях конфликта. Критический анализ методологии исследования. - М., 1981.*
5. *Анисимов Л. Н. Проблемы Кипра: исторический и международно-правовой аспекты. - М., 1986.*
6. *Ковалёв В. И. Проблема Кипра и Организация Объединённых Наций (1954-1977 гг.). Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук. - М., 1978.*
7. *Оманидзе М. М. Юридическая основа вооружённых сил ООН на Кипре // Правоведение. - 1977. - М 4.*
8. *Вахитов И. В. Кипрский конфликт в свете международного права. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. - Казань, 2004.*
9. *Бредихин О. Н. Кипрский конфликт: генезис и основные этапы развития. Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук. - М., 2006.*
10. *Бруз В. С. ООН і врегулювання міжнародних конфліктів. - К., 1995.*
11. *Троніна О. В. Кіпрський конфлікт: історико-політологічний аналіз // Науковий вісник Дипломатичної академії України. - 2003. - № 8.-С. 144-151.*
12. *James A. S. The United Nations Forces in Cyprus. - Ohio, 1968; James A. Keeping the Peace in the Cyprus Crisis of 1963-1964. - New-York, 2002.*
13. *Harbottle M. Cyprus: An Analysis of the U.N.'s Third Party Role in a "Small War" // Small States in Modern World. The Conditions of Survival Nicosia, Ed. by P. Worseley, P. Küromilides. - 1974.*
14. *Theophylactou D. A. "German Solution" for Cyprus' Reunification or UN "Enforcement" of Peace // Mediterranean Quarterly. A Journal of Global Issues. - 1995. - Vol. 6. - М 3.- P. 39-51.*
15. *Gazioglu A. Security Council Resolution 186 and the UN Force in Cyprus (UNFICYP) // Perceptions. Journal of international affairs. - 1998. - Vol. III. - № 1.-P. 39-58.*

16. Ertug O. *The UN's approach to the Cyprus Issue and the UNFICYP // Perceptions. Journal of international affairs.* - 2001. - Vol. VI. - № 3. - P. 135-156.

17. *Resolution 186 (1964) // Resolutions adopted by the United Nations on the Cyprus Problem. 1964-1999.* - Nicosia, 1999. - P. 5 б.

18. Документ S/5653. Записка Генерального секретаря, касающаяся некоторых аспектов функций и операций Вооружённых сил Объединённых Наций по поддержанию мира на Кипре // Совет Безопасности. Официальные отчёты. 20 год. Дополнения за апрель, май и июнь 1964 года. - Н.-Й., 1964.-С. 8-9.

19. Там же.-С. 8.

20. Там же. - С. 7-8.

21. Семёнов В. С. Указ. соч. - С. 115.

22. Документ S/5950. Доклад Генерального секретаря об операциях Вооружённых сил Объединённых Наций по поддержанию мира на Кипре II Совет Безопасности. Официальные отчёты. 20 год. Дополнения за апрель, май и июнь 1964 года. - Н.-Й., 1964. - С. 156.

23. Документ S15790. Письмо представителя Турции от 26 июня 1964 года на имя Генерального секретаря // Совет Безопасности. Официальные отчёты. 20 год. Дополнения за апрель, май и июнь 1964 г. - Н.-Й., 1964.-С. 4.

24. Анисимов Л. Н. Указ. соч. - С. 106.

25. Документ S15950. - С. 156.

26. Семёнов В. С. Указ. соч. - С. 126.

27. *The Blue Helmets. A Review of United Nations Peace-keeping.* - N.-Y., 1985.-P. 275.

28. Документ S15950. -С. 157.

29. Там же.-С. 161-163.

30. Документ S15865. Письмо представителя Кипра от 7 августа 1964 г. на имя Председателя Совета Безопасности // Совет Безопасности. Официальные отчёты. 20 год. Дополнения за апрель, май и июнь 1964 г.-Н.-Й., 1964.-С. 79.

31. Там же.-С. 76-77.

32. *Satan Storm. Cyprus.* - Athens: *The Union of Journalists of Athens,* 1964.-P. 4.

33. Документ S15950. - С. 165.

34. *The Blue Helmets. A Review of United Nations Peace-keeping.* - N.-Y., 1985.-P. 275.

35. Документ S15884. Письмо представителя Греции от 11 августа 1964 года на имя Председателя Совета Безопасности // Совет Безопасности. Официальные отчёты. 20 год. Дополнения за апрель, май и июнь 1964 г. - Н.-Й., 1964. - С. 89.

36. Документ S15893. Письмо представителя Кипра от 12 августа 1964 года на имя Председателя Совета Безопасности // Совет Безопас-

ности. Официальные отчёты. 20 год. Дополнения за апрель, май и июнь 1964 г. - Н.-Й., 1964. - С. 95-96.

37. Документ S15898. Записка Генерального секретаря относительно положения на Кипре II Совет Безопасности. Официальные отчёты. 20 год. Дополнения за апрель, май и июнь 1964 г. - Н.-Й., 1964. - С. 99-100.

38. Документ S15950. - С. 182.